

Lovas Ildikó legújabb könyve, az *Amikor Isten hasba rúg* 2020-ban jelent meg az újjvidéki Forum Kiadó gondozásában. Az írónt Urbán András kérte fel egy monodráma írására a Kosztolányi Dezső Színház számára, mely felkérésre az

38 Murzsa Tímea

## „FÖLPUFFADT HASUNKON HINTÁZ- NAK AZ ÉLŐK”

Lovas Ildikó: *Amikor Isten  
hasba rúg*

eredeti tervtől eltérően egy több szereplő belső monológjából álló szöveg született.

Az *Amikor Isten hasba rúg* a „Rekonstruálás” alcímet kapta, ami rögtön egyfajta támpontot ad az értelmezéshez. De mit is rekonstruál a kötet? A könyv felütésében a szereplők névsora a következő: „GYEREK/FIÚ: Ifj.

Brenner József, ANYA/NAGYMAMA: Brenner Józsefné szül. Decsy Etelka, APA: Csáth Géza, ANYA: Csáth Gézáné szül. Jónás Olga, KISOLGA/LÁNY: Székely Endréné szül. Brenner Olga”. A rekonstrukció „tárgya” tehát a Brenner/Csáth család. Csáth Géza a mai napig egyike azon magyar szerzőknek, akik esetében az életút és a munkásság leválaszthatatlannak tűnik egymásról. Az azonban talán keveseknek jut eszébe, hogy a köztudatban élő Csáth-kép egyfajta kanonizáció eredménye, mely Lovas szerint Kosztolányi Dezső a *Nyugatban* megjelent, *Csáth Géza betegségéről és haláláról* című írásával indult el. Csáth hagyatéka és annak kezelése ebből a szempontból is vizsgálható: mennyire etikus például a szerző magánjellegű dokumentumait közönség elé bocsátani, mennyiben feleltek meg a hagyatékörzők, irodalomtörténészek eljárásai a szerző intencióinak? Már csak azért is aktuális ez a kérdés, mert legutóbb a Petőfi Irodalmi Múzeum *Csáth. A varázsló halála* című, 2019 áprilisától 2020 októberéig tartó kiállításán láthatták az érdeklődők a naplók és a személyes dokumentumok megrázó részleteit, többek között azt az írást, amit Jónás Olga halála előtt vetett papírra: „Közös elhatározással lettünk öngyilkosok”.

Lovas Ildikó ennek a kanonizációs folyamatnak az ellenében határozza meg művét: „ez a rekonstruálás – kifelé – tiltakozás a beskatulyázás ellen, amely megtörtént Csáth Gézával nem egy, hanem nagyon sokféle értelemben. Régóta érdekelt, mi motiválta unokatestvérét, Kosztolányi Dezsőt, hogy alig két hónappal Csáth halála után megírja a *Nyugatba* azt a szöveget, amely, mai szóval élve, inkább karaktergyilkosság, semmint emlékezés. Tisztelgésnek pedig semmiképpen sem nevezhető. Ugyanakkor az is érdekelt, miért nem tudta megírni Kosztolányi a *Mostoha* című regényt, vagyis Csáth Géza életét, amire maga Csáth kérte. [...] Nem vagyok lélekbuvár, nem is áll szándékomban

erre ilyen módon választ adni. De választ adni akartam – ezért írtam meg ezt a könyvet” – fogalmazott az író. <sup>1</sup> Ebből adódóan a kötet főként a család eddig háttérben maradó figuráira koncentrál, akik kevésbé kerültek a reflektorfénybe (vagy nem abban a minőségükben, ahogy a könyvben megjelennek). Erre utalhat az is, hogy neveik helyett családban be- 39  
töltött szerepük jelöli őket (például „Anya” vagy „Gyerek”). De ez a megoldás azt is tükrözheti, hogy a szerző elsősorban a család koordináta-rendszerében értelmezte a figurákat. Lovas művében több szövegrész tartozik nőkhöz, mint férfiakhoz (pontosabban egy férfihoz: ifjabb Brenner Józsefhez/Csáth Gézához). Ez a folyamat is egyfajta rehabilitációs törekvést szolgálhat. Az írói gesztussal remekül szembeállítható az a jelenet, amely Csáth büsztjének avatásáról szól, ahová lányát is meghívták: „[É]ppen azzal semlegesítettek, hogy elhívtak ide. Engem semlegesítettek, anyámat kitörölték, apámról meg eldöntötték, hogy áldozat. Tehát az alkalomhoz illően öltöztem” – mondja a Lány (Székely Endréné Brenner Olga, [182.]).

A szöveg bizonyos értelemben történeti ívet kap, hiszen Csáth gyerekkorától eljut a felnőttkoráig és a halálát követő időszakig. A kötetbeli alakok emiatt többféle szerepben is feltűnnek az *Amikor Isten hasba rúg* lapjain, követve a családon belüli változásokat: például Decsy Etelka „Anyá”-ként, majd „Nagymama”-ként; Brenner Olga szülei haláláig „Kisolga”-ként, utána „Lány”-ként; ifjabb Brenner József pedig eleinte „Gyerek”-ként, később pedig „Fiú”-ként szerepel. Szándékosan írtam ifjabb Brenner Józsefet, hiszen Lovas élesen leválasztja a fiatal „én”-t a kánonban ma is élő Csáth alakjáról, aki pedig „Apa”-ként aposztrofálódik a műben. A „Gyermek” és a „Fiú” révén a szerző Csáth azon „énjeit” mutatja be, akiket kevésbé ismer a közvélemény. A két én szétválasztása adja magát, hiszen amikor ifjabb Brenner József felvette a Csáth Géza nevet, akkor bizonyos értelemben egy új identitást is választott magának. Mi, olvasók, Csáth Gézákat mint „toposzt” ismerjük: „Divatos lett a fiam, mint egy cipő. Fölhúzzák, hordják, viselik, amikor már jól betörték, nem szorít” – mondja a Nagymama (Decsy Etelka, [83.]). De erre a folyamatra a Lány (Brenner Olga) nézőpontjából is rálátunk: „Megölték volna a szerbek, de hogy ne tegyék, a határon magát mérgezte meg. Ha-ha-ha-hah! Nem is ismert szerbet. [...] Akkor miféle otromba tréfa ez? Hatásvadász hallottcsinálás? Művészi tor? Egy performansz, amit róla beszélnek el? Apám a bácskai Dillinger?” (45.) A Csáth-kultusz legfőbb – ha jól sejtem, valóban a szakirodalomból, folyóiratokból idézett – mondatai, melyek a ma is élő Csáth-képet táplálták/táplálják, a mű 194. és 195. oldalán expliciten is szembeállítódnak az *Amikor Isten hasba rúg* belső monológjaiból megismert történetekkel, nézőpontokkal.

Talán a fentiekből is kiderül, hogy Lovas Ildikó könyve másfajta fő-kusszal dolgozik, mint például a már említett *A varázsló halála* című kiállítás. A szexualitás és a függőség kevésbé kap központi szerepet benne, sokkal inkább a családban zajló belső folyamatok, viszályok, az egyes család-  
40 tagok énképe – általában a család viszonylatában meghatározva, lásd például Jónás Olga (és később: lánya) „zsidóságát”, melyet Kosztolányi Dezső és felesége a történet szerint nehezen fogadott el<sup>2</sup> –; és Csáthhoz, Jónás Olgához, kettőjük halálához, és annak következményeihez való viszonyuk lesz hangsúlyos. Így lesz a mű központi motívuma a gyermek Csáth és anyja szoros kapcsolata, elsősorban Decsy Etelka oldaláról bemutatva; továbbá Jónás Olga, a feleség vállalt alávetettsége, és férje családjában és baráti körében érzett idegensége – ismét a női szereplő nézőpontját használva. Ez a kívülállóság visszatér Csáth és Jónás Olga lányának történetében is. De más motívumok is ismétlődnek a családtörténet körköröségét érzékeltetve: a kis József bandzsasága – a szimbolikusan mindig az anya ölét figyelő bal szem – Kisolgánál is visszaköszön; vagy éppen a „potyka száj”, ami az írón (és annak különböző énjein) túl a Nagymamát és Kisolgát is jellemzi. De érdekes visszatérő motívum a fényképé is, melynek több értelmezési rétege is lehet: Csáth apja számos fotót készített a családról, ezeket a PIM kiállításán is megtekinthették az érdeklődők, ugyanakkor a fotó mint tárgy az emlékezést is szolgálja („Látsz még engem ezüst-nitrátban?” – teszi fel a fiának a költői kérdést az Anya egyik monológjában [27.]), és ezzel együtt kimerevít egy pillanatot. Beállítottsága révén pedig a fotón szereplő egyén által játszott/vágyott szerepet is esszenciálisan magába sűríti.

A dráma mintha a transzgenerációs traumákat járná körül: hogyan öröklődnek az egészségtelen családi viszonyok, és hogyan határozzák meg a szereplők magukat azzal a súlyos családtörténettel a háttérben, ami nekik jutott. A családi tragédiák összefonódására utalhat az is, hogy egyes kifejezések szinte minden szereplő szájából elhangzanak: így a már emlegetett „potyka száj” szókapcsolat, vagy a címet is adó – számomra kissé elhibázottnak tűnő – „Amikor Isten hasba rúg...” kezdetű sor. A szöveg ezen vonását azonban lehet úgy is értékelni, hogy a különbözői elbeszélői hangok nem egyéniesültek eléggé. Mindazonáltal, ha elfogadjuk a transzgenerációs olvasatot, akkor ebből a szempontból különösen izgalmas, hogy az író Czer Fannit, Csáth dédunokáját kérte fel a regény illusztrálására.

Fontos kiemelni, hogy fikciós alkotásról van szó, amelybe azonban gyakran beszüremlik a „valóság”. Így kerülhettek Lovas könyvébe részletek Csáth életművéből, hagyatékából, köztük például az a levél, amit öccsének, Dezsőnek írt: „Az átdolgozást csak *Desire* végezze!! Neki mondj el külön minden *chronologice*. És a *naplókat* / azaz az *előle való lapokat* / gondos átolvasás után add ki neki. [...]

fgosz kapni, olvastad el D.-vel. Neki mindenről kell tudni. Ezt kiegészíti: Walker naplóm, amit rakj össze [...] és egyéb szexuális naplóim. Ezeket ne bíz senkire, és szállítsd el a Wertherin ládában, kézirataimmal együtt. Amit D.-nek átadsz – azt gondosan olvasd el: vannak dolgok, amiket ő ne tudjon. (Ezt te meg fogod tudni itélni.)” (92.) De a szerző azt is jelzi, hogy a mű kiindulópontjául a Kelevéz Ágnes által 1997-ben Csáth Géza lányával készített interjú szolgált.<sup>3</sup> Az intertextusokról így vall Lovas Ildikó: „mindenképpen szükséges volt az interjú, ahogyan a regőcei feleségylkosság esetében a Csáth Gézáéknál szolgáló cselédlány visszaemlékezése, amely szintén megjelent interjú formájában. Kellenek ezek a kapaszkodók, kell a leföldelés. Hiszen érzékeny anyaggal dolgozom: valós, egykor létezett ember életével.”<sup>4</sup>

Az *Amikor Isten hasba rúg* nem könnyű olvasmány. A monológok sora miatt a történet folyása nem mindig egyértelmű. Valószínűleg azonban nem is az volt a cél, hogy egy teleologikus elbeszélést kapjunk, sokkal inkább annak bemutatása, hogy a Csáth/Brenner család női tagjai hogyan élték meg a különböző tragédiákat – ideértve a hagyaték feldolgozását és a Csáth-kultusz kialakulását –, közös történetüket. Fontos kérdés, hogy az *Amikor Isten hasba rúg* mennyire mozog annak az etikusságnak a határán, amit a szerző kifogásolt a Csáth-recepcióval kapcsolatban. Véleményem szerint a tény, hogy Lovas megkereste Csáth élő leszármazottját, hogy elolvastassa vele a szöveget, még mielőtt a kiadónak elküldte azt, kompenzálni tudja a korábban elmulasztott gesztust a család felé. Másrésről, a kötet fikciós volta szintén a távolság megképzését segíti.<sup>5</sup> (*Forum, Újvidék, 2020*)

Új Forrás 2021/7 – Murzsa Timea: „Fölpuffadt hasunkon hintáznak az élők” – Lovas Ildikó: *Amikor Isten hasba rúg*

<sup>1</sup> BRENNER János, „Érzékeny anyaggal dolgozom: valós, egykor létezett ember életével”: *Beszélgetés Lovas Ildikóval*, Előretolt Helyőrség, 2020. december 19.

<https://helyorseg.ma/rovat/portre/brenner-janos-berzekeny-anyaggal-dolgozom-valos-egykor-letezett-ember-eletevel-n-beszelgetes-lovas-ildikoval>

<sup>2</sup> Lásd: „Úgy beszélnek rólam, mint zsidó lányról. Nekem ez igen kínos és szégyellem. Néha azt látom az uramon, hogy ez imponál neki. Olyankor megrémülök, mert tudom, hogy az unokatestvérénél volt, aki engemet gyűlöl és megvet, ebben felesége erősíti”. (57.)

<sup>3</sup> Az interjú a PIM Médiaatárában található.

<sup>4</sup> BRENNER, *i. m.* Brenner Olga hagyatékkal kapcsolatos viszontagságaira is reflektál a kötet: „A naplók? Azok földhöz vágta engem. Szaladgáltam fűhöz-fához, dühös, könyörgő, felháborodott leveleket firkáltam kiadónak, szerkesztőségekbe, a személyiségi jogaim, a vér szerinti örökségemhez való jogom, a családom múltjához való jogom, az apám életéhez való jogom, legalább előjogom, az anyám emlékéhez való jogom, a nő, az asszony, az anya, a lány jogán írtam. Süket fülekre találtam.” (103–104.)

<sup>5</sup> Lásd: „nem akartam elkövetni ugyanazt, amit Csáth Gézával szemben folyamatosan és szándékosan elkövetnek, csak én most a másik oldalról, mintegy Csáth Géza mellett. Éppen ezért a válaszaim ki-zárólag írói válaszok.” BRENNER, *i. m.*